

PAPER DETAILS

TITLE: TAYBETÎYÊN SEBKA IRAQÎ DI HELBESTÊN ÎBN ADEM (WACIM) DA

AUTHORS: Hemin Omar AHMAD, Nurettin ERTEKIN

PAGES: 35-56

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1308738>

TAYBETÎYÊN SEBKA IRAQÎ DI HELBESTÊN ÎBN ADEM (WACIM) DA¹

The Characteristics of Iraqi Style in the Poems of Ibn Adam (Wajim)

Îbn Âdem (Wacim)'in Şiirlerinde
Sebk-i Irakî Üslubunun Özellikleri

Hemin Omar AHMAD² - Nurettin ERTEKİN³

Kurte

Sebk an şêwaz weke rê û rêbazên nivîsandina berhemên edebî di dîroka edebîyatê da cihekî giring digire. Di dîroka edebîyata Farsî da jî sebkên cûr be cûr derketine holê ku yek ji van sebkên Sebka Iraqî ye. Sebka Iraqî, di dawîya sedsala şeşem da derketîye holê û hetanî dawîya sedsala nehem berdewam kirî ye. Sebka Iraqî, guherînên girîng di şî'ra farsî da pêk anî ye. Herweha bandor li edebîyata Kurdî jî kirî ye. Di binê sîwana sebknasîyê da ev gotar bi sernavê (Taybetîyên Sebka Iraqî Di Helbestên Îbn Adem (Wacim) da) dixwaze bi giştî sebknasîyê û bi taybet jî Sebka Iraqî û taybetîyên Sebka Iraqî di helbestên Îbn Adem (1750-1822) da vekolîne. Îbn Adem, helbestên xwe bi zimanê Farsî û 'Erebî nivîsandine. Di helbestên wî da bi zelalî bandora Sebka Iraqî dixwuye. Bikaranîna paşserwa û dubare kirina bêjeyan, ziman û ûnsûrên tesewufî taybetîyên Sebka Iraqî ne.

Peyvên sereke: Sebk, Sebka Iraqî, Tesewuf, Paşserwa, Îbn Adem (Wacim).

- 1 Kurteya vê gotarê, di "Duwemîn Konferansê Destnûsxaney Zankoy Soran, Konferansî Zanistî Nivdewletî, Îbnî Ademê Balekî (24-25 Ağustos 2019) " da hatiye pêşkêşkirin. Bi sedema ku me gotar bi tevahî ji Zanîngeha Soran ra neşandibû di nava teblîxên konferansê da nehate weşandin.
- 2 Mamosteyê zanîngeha Soran û mamosteyê mêvan li zanîngeha Bingolê. hemin.ahmad@soran.edu.iq
<https://orcid.org/0000-0003-1985-9512>
- 3 Xwendekarê doktorayê beşa ziman û edebiyata kurdî li zanîngeha Bingolê. nurettin.ertekin@hotmail.com

Abstract

Style was represented as one of the important method and form in the history of Literature. In the history of Persian literature, there were various styles, among them an Iraqi style, which started at the end of sixth century to the end of ninth century; it has particularly changed Persian poetry. This style has also influenced the Kurdish poets. Based on the stylistics, this research is entitled (**The Characteristics of Iraqi Style in the Poems of Ibn Adam (Wajim)**). attempts to define the characteristics of stylistics in general and Iraqi style in particular, and mainly the reflection and the effect of this style on the unpublished divan of Wajim (1750-1822). He, before the development of Kurdish Medieval Literature, wrote his poem in the Farsi and Arabic languages, and the Iraqi style is clearly reflected in the style of his writing. This can apparently be seen in terms of form such as rhyme scheme, repetition, aspects of language, and some elements of Sufism.

Keywords: Style, Iraqi Style, Sufism, Rhyme, İbn Adem (Wajim).

Özet

Üslup, bir edebi ürünün yazımında kullanılan kurallar çerçevesinde edebiyat tarihinde önemli bir role sahiptir. İran edebiyat tarihinde ortaya çıkan çeşitli üsluplardan biri de Sebk-i Irâkî'dir. Sebk-i Irâkî, 6. Yüzyılın sonunda ortaya çıkmış ve 9. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu üslup, İran şiirinde önemli değişiklikler meydana getirmiş ve Kürt edebiyatına da etki etmiştir.

Bu makale genel olarak üslup, özel olarak da Sebk-i Irâkînin özelliklerini ve bu özellikleri İbn Âdem (1750-1822) in şiirlerinde irdelemeyi amaçlamaktadır. Şiirlerini Farsça ve Arapça kaleme alan İbn Âdem'in şiirlerinde Sebk-i Irâkînin özellikleri bariz görülmektedir. Redif kullanımı, kelimelerin tekrarı, dil unsurları ve tasavvufi argümanlar Sebk-i Irâkînin özelliklerindendir.

Anahtar Kelimeler: Uslub, Sebk-i Irâkî, Tasavvuf, Redif, İbn Adem (Wajim).

Destpêk

Bi nêrînek giştî dema em li dîroka edebîyatê binihêrin, edebîyat ji serdema Yûnanîyan hetanî roja me di gelek qonaxan da derbasbûye û gelek guherîn di şikl û naveroka wê da rû da ye. Herweha edebîyat di nav her gel û netewekî da jî taybetîyên çanda gel dixwe da girtî ye. Bi sedema ku edebîyat rengvedana jîyan û çanda neteweyan e, guherînên di jîyana gel û neteweyan da – çi erînî çi neyînî – bandor li guherînên edebîyatê jî kirî ye.

Edebîyata Farsî piştî hatina Îslamîyetê bi çend qonaxan têper bû ye. Di her qonaxekê da sebk û şêwazek hetanî demekê weke teorî yan çerçove û rêbazek

giştî ji bo nivîsandina berhemên edebî û bi taybet ji bo honandina helbastan derketîye holê. Di edebîyata Farisan da di dawîya sedsala şeşem û destpêka sedsala heftem da şêwazek nuh bi navê Sebka Iraqî derdikeve holê. Ev şêwaz di demeka kurt da di nav edîbên Farisan da berbelav dibe û cih digire. Helbestvanên weke Hafîzê Şîrazî (792), Mewlewî (672), 'Ettar (627), û Se'dî Şîrazî (m 635), bi vê şêwazê helbestên xwe honandine. Ev şêwaz, bandor li ser helbestvanên Kurd û helbestvanên Kurdên farsîaxêv ji kirî ye û hetanî qonaxa dawî ya Edebîyata Kurdî ya Klasîk jî berdawam kirî ye.

Bi sedema ku fikir û ramanên helbestvanî di çerçoweya şêwazê da cih digire, şêwaz amrazê ji bo naskirina fikr û ramanên helbestvanan. Bi taybet ji layê naverokê va mirov dikare bigihêje fikra giştî ya civakê jî. Di bin sîwana zanista sebknaşîyê ev lêkolîn bi sernavê (Taybetîyên Sebka Iraqî Di Helbestên Îbn Adem (Wacim) da) dixwaze bi giştî weke zanistekî li ser sebknaşîyê bisekine û bi taybet Sebka Iraqî û taybetîyên vê sebkê di helbestên helbestvanekî Kurd yê farsîaxêv, Îbn Adem (1750-1822) î da, ku bi mexlesa "Wacim" helbest honandîye bisekine.

Du taybetî bûne sedemê hîlbijartina vê mijarê. Yek jê, mijara sebknaşîyê û bi taybet Sebka Iraqî bi zaravê Kurmancî pir kêr hatîye nasandin. Ya din jî, xasma şa'îrekê weke Wacim; ku şa'îrekî Kurd e û bi 'Erebî û Farsî şî'r honandine, cara pêşî bi zaravê Kurmancî tê nasandin. Diwana wacim ku taybetîyên diwanên murettib dixwe da digire hêj destxet e û nehatîye çapkirin.

Ev xebat, metoda şîrewekirinê jê di xwe da digire û xwe bi lêkolîna li ser Sebka Iraqî û taybetîyên vê sebkê di şî'rên Wacimî da sînordar dike. Bi vê çerçoweyê ewê gotar ji sê beşan pêk were. Di beşa yekem da kurte jîyana Wacim, di beşa duyem da sebk, sebkên şî'rên Farsî û bi taybet Sebka Iraqî û di beşa sêyem da taybetîyên Sebka Iraqî di şî'rên Wacim da cih girtî ye.

Di beşa sêyem da bi mînakên ji malikên xezel û qesîdeyên Wacim taybetîyên Sebka Iraqî di şî'rên wî da hate vekolandin. Di vê vekolînê da zêdetir li ser layê ziman, unsûrên tesewufî, paşserwa û dubarekirina bêjeyan hate sekinandin.

Di encamê da ew taybetîyên ku weke sitûn û bingeha Sebka Iraqî ne û di şî'rên Wacimî da hatine destnîşankirin û bûne nîşan ku Wacimî ew bi agahî û hişyarî bi kar anîne û ew weke şêwaz şopandine û bûne taybetmendîyên şî'rên wî hatine derxistin.

1. Kurtejiyana Îbn Adem

Navê Îbn Adem, Mihemed e. Mihemed kurê Adem e, kurê 'Ebdullah e, kurê Mehemed e, kurê Yûsif e, kurê 'Usman e, kurê Elyas e, kurê Husên e. Îbn Adem bi Balekî û Rustayî tê naskirin.⁴

4 رشيد احمد رشيد و اخرون، ابن ادم البالكى حياته وأثاره، مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو، ههژمار ٤، ٢٠١٨، ص ١٠٣.

Îbn Adem, li gundê Rust ku dikeve bakûrê Gelale, nêzî çiyayê Hesarost ku anha girêdayî bajara Hewlêrê ye, di sala 1164 ê mişextî (1750yê mîladî) hatiye dunyayê. Pêşî li cem bavê xwe dest bi xwendinê kirîye. Piştî çûye ba <Ellame Mihemedê kurê <Ebdulahê Bayezîdî xwendîye. Ji bo xwendinê çûye Mahabadê û piştî Mehabadê çûye Rewandîzê û di serdema mîrê Rewandîzê da mijûlî dersdayîn û nivîsîna pirtukan bûye. Li Rewandîzê dibe seydayê Mîr Mehemedê kurê Mîr Mistefa Beg û wî hînî xwendin û nivîsînê dike. Îbn Adem li ba mîr gelek xwedî rêz û hurmet bûye. Li Rewandîzê dibe xudanê medreseyeke mezin.⁵

Îbn Adem piştî ku çend salan li Rewandîzê dimîne ji ber hin sedeman navbera wî û Mîr Mihemed xirab dibe. Bi vê sedemê destê xwe ji Rewandîzê berdide û diçe li gundê Dêlze bi cih dibe. Îbn Adem, di sala 1237 / 1822 çûye ber dilovaniya xwedê û li gundê Dêlze hatiye defin kirin.⁶

1.1. Hin Xwendekarên Îbn Adem

Mewlana Xalîdê Şehrezûrî, Mela Mihemedî Xetî, Mela ‘Elîyê Wesanî, Mela ‘Ebdulahê Gelalî Kurdî, Şa’îr Hacî Qadirê Koyî, Mela ‘Ebdullahê kurê Hacî Mela Es’edê Celî ji xwendekarên Îbn Ademî ne. Di nav xwendekarên Îbn Ademî da Hacî Qadirê Koyî pir ketîye bin bandora wî û di helbesteka xwe da behsa seydayê xwe kirîye.⁷ Hacî Qadirê Koyî Dema bi ne başî behsa şêxekî dike derbarê Îbn Adem da weha dibêje:

Sîtte’êşer jinyetî be mezhebi hîmarî

Îbinadem nemawe serî pan ka wek marî⁸

Îbn Adem di zanistên Kelam, Mentiq, Belaxet, Sitêrnasî, Dîrok, Serf, Nehû, Hendese, Hîsab û Mîratê da ji sedî zêdetir berhem nivîsandine. Lê mixabin gelek berhemên wî wenda ne.ew berhemên ku niha man e gelek ji wan weke tîz hatine kêkolînkirin. Wî berhemên xwe bi piranî li gundê Rust nivîsandine. Dîwaneke helbestan bi du zimanî (Farsi-’Erebî) nivîsandiye. Dîwan ji 148 helbestan pêktê. Helbesteke wî jî bi ziamnê kurdî di nav xelkî da belav e. Di helbestên xwe da mexlesa Wacim bi kar anîye.⁹

2. Danasîna Sebkan

Di berhemên edebiyatê de û di ferhengan de ji bo pênasîya sebkê lihevkerînek nayê dîtin. Kesên pênasîyên sebkê kirine li gorî fikr û raman û tîgihîştinên

5	رشيد احمد رشيد و اخرون، ص ١٠٠٣.
6	فايزى ملا بكر، تصحيح تاريخ وفاة العلامة ابن ادم، مجلة كاروان ژ ٨٢، ص ١٤٠.
7	زبير بلال اسماعيل محمد، بن ادم البالكي، مجلة مجمع العلمي الكردي، مجلد ٥، ١٩٧٧، ص ٤٥٠-٤٥٧.
8	مسعود محمد، حاجى قادري كويى، برگى دووم، چاپخانهى نارس، هوليئر ٢٠١٠، رويپر ٨١.
9	زبير بلال اسماعيل، ص ٤٥٠-٤٥٧.

xwe pênase derxistine holê. Di ferhenga *Mu'în* de sebk weha hatiye pênasekirin: “Rewşa taybet e ku şa’ir, an nivîskar, têgihiştinên xwe û hissen xwe rave dike, şêweya rewekirina dil e.”¹⁰ Yan bi awayekî din sebka her kesekî rewşa beyankirina hizir û ramanên wî ne.¹¹ Ango bi dahênan û afrandinê ku bi vê rewşê ji kesên din cuda dibe. Di edebiyata Farisan de kesê yekem car li ser sebk û sebkşunasiyê berhem nivîsandiye Melikû’s- Şuarâ Mûhemmed Teqî Behar (1886-1951 z) e.¹² Behar, sebkê weha pênase dike: “Sebk, yek ji zanista edebiyata Farsî ye ku bi wateya terzekî taybet a helbest û pexşanê ye.”¹³ Sîrûs Şemîsa piştî dujwarîya pênasekirina sebkê dide berçavan, sebkê weha pênase dike: “Sebk, yekîtiya di berhemeka kesekî da dikeve ber çavan; yek rih ya taybetî, ya taybetiyên hevbeş û çendcar di berhemên kesekî de ye.”¹⁴

Sebk, şêweya taybet a berhemek edebî an gelek berhemên edebî ye. Şa’ir, an nivîskar bi hîlbijartina peyvên, şêweya têgehan, raveka bêjeyan û rewşa taybet di ravekirina têgihiştin û hestên xwe de şêweyek wusa hildibijêre ku berhema wî, ji berhemên edebî yên din cuda dike.¹⁵ Sebk di eslê xwe de, di gotin, nivîsîn, kar û bizava hizirîna însan derbarê cîhan û bûyeran de, peyvendiya zihn û zimanê însan e.

Sebk, li gor gelek nêrînan dikare were dabeşkirin û hatiye dabeşkirin. Dabeşkirina herî kevn ya Arîsto ye ku wî, sebk dabeşî heft beşan kiriye.

- 1- Li gorî navê nivîskar. Wek sebka Melayê Cizîrî û sebka Homer.
- 2- Li gor dema nivîsandina berhemê. Wek sebka dema mîrektîyan û sebka nû.
- 3- Li gor zimanê di berhemê da. Wek sebka Îranî û Fransî.
- 4- Li gor mijarê. Wek sebka tesewufî.
- 5- Li gor serzemîna erdnîgarîyê. Wek sebka Iraqî û Xorasanî.
- 6- Li gor peyvendiya muxateb. Wek sebka ‘amiyane û ‘alîmane.
- 7- Li gor hedef û armanca berhemê. Wek sebka fêrîkirinê û sebka henekan, tinazî.

Di roja me da sebk wek zanistekê di edebiyatê de cihê xwe girtiye. Zanista ku pergala (Discipline) mijaran sebkê vedikolîne, sebknasî (Stylistics) jê re tê gotin.¹⁶ Ev zanist bi gelemperî dixwaze bigihêje sê armancan û li gor van armancên xwe berhemeke edebî dike mijara lêkolînê.

-
10	محمد معین ، فرهنگ معین، انتشارات ادنا، چاپ چهارم ، تهران ۱۳۸۱، برگ ۱، ص ۸۲۷.
11	محمد جعفر محجوب، تاریخ مقدمه: سبک خراسانی در شعر فارسی، چاپ اول، تهران، ص ۴۹-۵۱.
12	محجوب، ص ۲۴.
13	محمود عبادیان، در آمدی بر سبک شناسی در ادبیات، انتشارات آوای نور، چاپ دوم، تهران ۱۳۷۲، ص ۱۵.
14	سیروس شمیس، کلیات سبک شناسی ، چاپ دوم، انتشارات فردوس، تهران، سال ۱۳۷۳، ص ۱۳-۱۴.
15	محمد پارسا نسب، حسن ذالفقاری، مهرداد رضا سنگری، ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک شناسی و نقد ادبی)، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، تهران ۱۳۹۴، ص ۶۵.
16	شمیس، کلیات سبک شناسی، ص ۱۳.

- 1- Naskirina sebkên serdemên cuda û kifşkirina taybetîyên her serdemekê.
- 2- Naskirina sebka yek şa'ir an nivîskarekî mezin ku bi qonaxek sebknasîyê va girêdayî ye.
- 3- Naskirina sebka edebî û naskirina taybetîyên wê li hember sebkên din.¹⁷

Herçend sebknasî zêdetir bi edebîyatê ve girêdayî be û dema sebknasî tê gotin, edebîyatê heşê mirovan jî, di heman demê de sebknasî di zimannasîyê da û di huner û xweşiknasîyê (Aesthetics) da jî wek beşeke zanistê tê pejirandin.¹⁸ Sebka şîrê ew taybetîyên giştî ne ku şa'irek, an gelek şa'ir di vegotina hizrên xwe û di bikaranîna bêjeyan de berê xwe dane wan. Di edebîyata Farisan de sebk li gorî serdeman bi heyşt serdeman dabeş dibe.

- 1- Sebka Xoresanî.
- 2- Sebka navber an sebka dewra Selçûqîyan.
- 3- Sebka Iraqî.
- 4- Sebka navber an sebka Wu'qû û Wasuxt.
- 5- Sebka Hindî.
- 6- Sebka Navber an sebka Paş Vegerînê.
- 7- Sebka serdema Meşrûtiyetê.
- 8- Sebka nû.¹⁹

Emê li jêrê her sê sebkên mezin ên klasîk; sebka Xoresanî, Sebka Iraqî û Sebka Hindî bidin nasîn û taybetîyên wan û nûnerên wan ên navdar rêz bikin.

2.1. Sebka Xorasanî

Wek ji navê sebkên tê famkirin bi gelemperî dabeşkirin li gorî cihê destpêka sebkê hatine binavkirin. Piştî hatina dînê Îslamê yekem car berhemên nezm û pexşan, li navçeya Xoresana Mezin derdikevin holê bi vê sedemê navê vê serdemê bûye sebka Xoresanî. Ji vê sebkê re navê Turkîstanî û Samanî jî tê gotin.²⁰

2.1.1. Taybetîyên zimanî yên vê sebkê

- 1- Ziman gelek xwerû ye.
- 2- Pir kêr bêjeyên 'Erebî û bîyanî tên ditîn. Ev bêjeyên bîyanî jî bi taybet têgehên dînî û zanistî ne.
- 3- Di navbera zimanê vê sebkê û zimanê îroyîn de hin cudayî henin.²¹

17 شمیسا، کلیات سبک شناسی، ص ۷۰.

18 عبادیان، ص ۳۳.

19 سیروس شمیسا، سبک شناسی شعر، چاپ سوم، نشر میترا، تهران، سال ۱۳۸۶، ص ۱۲-۱۳.

20 شمیسا، سبک شناسی شعر، ص ۲۰.

21 محمد پارسا نسب و اخرون، ص ۶۷.

2.1.2. Taybetîyên Hizrî yên vê Sebkê

- 1- Rihê şahî, şadî, xweşî û başîyê can daye şî'rê.
- 2- Şa'irên vê sebkê rasteqînparêz (realist) in.
- 3- Hezkirî (me'sûq) ne di pêleyeke bilind da ye. Hin caran hezkirî, li ber dest e. Wek carina hezkirîya şa'irî, cêrî/qerwaş e. Ji ber hindê mijara goftûgoyê di nevbera şa'ir û hezkirîya wî da gihaştina hev e, ne dûrbûnîya ji hev e.
- 4- Ji hest û ramanan zêdetir aqil di şî'rê de tê dîtin.
- 5- Edebîyata mêrxasî û gernasîyê ye.²²

2.1.3. Taybetîyên Edebî yên vê Sebkê

- 1- Teşeya nezmê qesîde ye. Musemmet û terci'ê bend bi giştî rûneniştî ye.
- 2- Sûdwergirtina ji hunerên edebî bi şikleki asayî ye.
- 3- Di pesindayîn û teşbîhan da zêdetir teşbîhên şênber (hissî) hatine bikaranîn.

Şa'irên navdar ên vê sebkê: Nasir Xusrew (394-481), Qetran (m 465), Erzeqê Herewî (w 465), Esedê Tûsî (m 465), Fexreddîn Es'ed Gurganî (m 442) û Ebû Se'îd Ebu'l-Xeyr (357-420) dikare were jimartin.²³

2.2. Sebka Iraqî

Moxolîyan di destpêka sedsala heftan da (617) êrîşê ser herêma Xoresanê kir; piştra herêmên din ên Îranê xistin bin desthilatdariya xwe. Di vê dagirkirina Moxolîyan da çand, huner û edebîyata Farisan gelek zerer dît û bandoreke neyînî lê kir. Hemû berhem û pirtûkên wan hatin şewitandin. Şa'ir û nivîskarên ku ji ber êrîşa Moxolîyan direviyan, li bajar û bajarokên 'Iraqê civîyan û navendên edebîyatê ava kirin.²⁴ Ji ber vê edebîyata ku li van navendan derketiye holê, bi navê Sebka Iraqî tê naskirin. Hin ji sedemên guherîna ji sebka Xoresanî bi bal Sebka Iraqî ve ev in:

- 1- Têkiliya navbera gelên Xoresanê û 'Iraqa 'Ecem.
- 2- Fermîbûna zimanê Farsî ya dêrî (kevin) ji bo xwendin û nivîsandinê.
- 3- Çalakkûna mutesewufan di vê qonaxê da û têkiliya tesewufê û şî'rê.
- 4- Damezirandina medreseyan olî û belavbûna zanistên Îslamî.
- 5- Bê nirxîya şî'r û şa'irî di destpêka desthilatdariya Selçûkîyan da.
- 6- Cihguhertina navendên çandî ji Xoresanê bi bal 'Iraqê ve.

22 محمد پارسا نسب و اخرون، ص 67-68؛ شمیسا، سبک شناسی شعر، ص ۶۷-۶۲.

23 شمیسا، سبک شناسی شعر، ص ۳۷-۵۹.

24 شمیسا، سبک شناسی شعر، ص ۱۹۳-۱۹۲.

2.2.1. Taybetîyên Zimanê Sebka Iraqî

- 1- Peyv û bêjeyên 'Erebî zêde dikeve nava şî'rê.
- 2- Peyv û bêjeyên Farsî yên resen ji holê radibin.
- 3- Ziman ji asanîyê ber bi dujwarîyê va diçe.
- 4- Bêjeyên Tirkî dikeve nav şî'ra Farsî²⁵.

2.2.2. Taybetîyên Hizra Sebka Iraqî

- 5- Belavbûna xezel û mesnewîyên 'aşiqane.
- 6- Belavbûna tesewuf û 'îrfanê.
- 7- Hezîrî Xweda ye.
- 8- Zêdebûna pend û şîretan di şî'rê da.
- 9- Xweparastina ji pesindayîna xwestekên nefsê û di encamê de bilindbûna 'îşqê.
- 10- Binirxbûna hicîw û hezil (pêkenî) ê di şî'rê da.
- 11- Binirxbûna ramanên dînî û lawazbûna ramanên neteweyî
- 12- Bêzarîya ji hikmetên Yûnanî.
- 13- Ketina mijarên ruhî, takekesî û alema drûnî di şî'rê da.
- 14- Zêdebûna xwepesindayîne, gilî û gazin û rexneya civakî di şî'rê da.²⁶

Sîrûs Şemîsa di berhema xwe da cudahîyên hizrî di navbera Sebka Xoresanî û Sebka Iraqî di çend xaşan da dîyar dike:

Sebka Xoresanî	Sebka Iraqî
1- Pesinandina hişî	Pesinandina 'îşqê
2- Asayîya mubalexê	Mubalexe û Xilû ²⁷
3- Tunebûna 'îrfanê	Rewaca 'îrfanê
4- Fikra hemasî	Fikra sirûdê (xina-Naxme)
5- Şadî û şahî	Xem û keder
6- Gihaştina hezkirîyê	Dûrbûnîya ji hezkirîyê
7- Rasteqînî (Realizm)	Arezû, hêvî û hesret (Îdealizm)
8- 'Alema derûnîya însan	Alema derveyî ya însan
9- Qehremanîya neteweya Îranî	Zanistên Îslamî
10- Îxtiyar û îrade	Qeza û qeder
11- Mezinantî û xurûr	Hejarî û bêhêzî
12- Nizmbûna asta hezkirîyê	Bilindbûna asta hezkirîyê
13- Bêrexbetîya li hember zanistan	Qedirdanîya zanistan ²⁸

25 محمد پارسا نسب و اخرون، ص ۸۰.

26 محمد پارسا نسب و اخرون، ص 81-80؛ 258-260 شميسا، سبك شناسى شعر، ص ۸۱-۸۰.

27 Xilû=mubalexaya şa'ir an nivîskare ku di wesfê kesekî yan tiştekî de di astek nepêkan de, tiştekî durrî ji eqil dibêje. Di zanista bedî'ê de ji bo pesindayîne sê ast heye. 1- Mubalexe, 2- Îxraq, 3- Xilû. (سىما داد، فرهنگ اسطلاحات ادبى، انتشارات مرواريد، چاپ سوم، تهران ۱۳۸۱، ص ۳۵۶).

28 شميسا، سبك شناسى شعر، ص ۲۶۰.

2.2.3. Taybetîyên Edebî yên Sebka Iraqî

- 1- Teşeyên nezmê bi taybetî xezel û mesnewî di bandewê da ye.
- 2- Cureyên nezmê zêdebûne.
- 3- Newaya mûsikîya şîrê gelek xweştir bûye.
- 4- Hunerên edebî (bi taybetî bedî' û beyan) gelek hatîye bikaranîn.
- 5- Şîr bi asanî nayê famkirin. hunerên wek kînaye, mecaz, îstî'are û îham zêde bi kar hatî ye.
- 6- Paşerwayên ji lêker û navan pêkhati pêwist hatine dîtin.
- 7- Sûdwergirtina ji hunera muwazene, temsilê û ayet û hedîsan di şîrê da.
- 8- Derketina mexles û nasnavan.²⁹

Nûnerên sebka Iraqî; Hafîzê Şîrazî (792), Selman Sawcî (778), Xwaco (752), Ewhedî (738), Iraqî (670), Mewlewî (672), 'Ettar (627), Se'dî Şîrazî (635), Enwerî (573), Xaqanî (595), Nîzamî (614) dikare bên jimartin.³⁰

2.3. Sebka Hindî

Dema Sefewî dibin desthilatê Îranê, mezhebe Şî'î jî dibe mezhebe fermî. Sefewîyan li hember dîn û mezhebên din azar û zulmeke mezin dikir. Ji ber vê zulmê, şa'îrên girêdayê bi dîn û mezhebên din û bi taybetî şa'îrên peyrewên ehlê sunnet wel cema'etê, ji Îranê revîyan û bi taybetî li Hîndîstanê civîyan; lewra li Hîndîstanê Babur Şah hem misliman bû û hem zimanê dewletê farsî bû. Sefewîyan di desthilatdarîya xwe da guh nedan şa'îrên bi Farsî şî'r dinivîsandin. Lewra Sefewî Tirk bûn û gelek ji wan bi Tirkî şî'r dinivîsandin.³¹ Ev yek jî sedemek bû ku şa'îrên farsîxêv, ji Îranê derkevin. Ew şa'îrên ku ji Îranê revîyan Hîndîstanê, li wir ji teref hukûmetê piştevaniyeke mezin dîtin. Wan kesan li Hîndîstanê sebkeke nû ava kir in ku ji vê sebkê re Sebka Hindî tê gotin.

2.3.1. Taybetîyên Zimanê Sebka Hindî

- 9- Zimanê kuçe û sukan kete şî'rê.
- 10- Devjêberdana zimanê kevn û guhnedana parastina rêgezên rêzimanî.
- 11- Bikaranîna terkîbên xerîb û nenaskirî.

2.3.2. Taybetîyên Hizrî yên Sebka Hindî

- 12- Cihgirtina wate û têgehan û azadîya ziman.
- 13- Negihaştina mirazan û bêhêvîti.
- 14- Rewaca hikmetên di nav nava gel, ketina şaşî û çanda gel di şî'rê da.

29 محمد پارسا نسب و اخرون، ص ۲۶۰؛ شمیسا، سبک شناسی شعر، ص ۸۱.

30 شمیسا، سبک شناسی شعر، ص ۲۵۶-۲۱۲.

31 محمد رضا عبدالملکیان، حمید کیانی، سبکهای شعر فارسی، جشنواره های فرهنگی و هنری شمس، جشنواره شعر و ادب، اداره کل فرهنگی شهرداری تهران، زمستان ۱۳۹۳، ص ۲۸۳۰.

15-Ravekirina rewşa takekesî û hestên girêdayî bi jin û zarokên şa'irî va.

16-Rasteqînî (Realizm) û wasuxtî^{32, 33}

2.3.3. Taybetîyên Edebî yên vê Sebkê

17-Avakirina mezmûnên edebî, wateyên xerîb, hizreke rengîn û wateyên tevlihev.

18-Kêmbûna bedî' û beyanê, ji hunerên edebî teşbîh, bingeha sebkê ye.

19-Ji hemû hunerên edebî telmîh zêde bala şa'iran kişandiye û mezmûnên edebî bi vê hunerê hatine ava kirin.

20-Kinaye û îstî'reyên dûrî hiş zêde bi kar hatine

21-Teşeya nezmê xezel e, lê hejmara beytên xezelan ji sînorê xwe derbas dike.

22-Tekrara serwayan di xezelan da.

23-Pir berhemî (şa'irên vê sebkê her yek xwedî çend dîwanin.)³⁴

Kelîm Kêşanî, Saîb Tebrîzî, 'Ebdulqadir Bêdil Dehlewî wekî nûnerên vê sebkê dikarin bên nasandin.

3. Rengvedana Sebka Iraqî Di Helbestên Wacim Da

3.1. Tekrara Bêjeyan Di Çarçoveya Paşserwa Da

Wek ku tê zanîn Paşserwa, bêjeya piştî pîta rewîyê ye û di dawîya malika şî'rê da cih digire. Di eslê xwe da paşserwa tekrara bêjeya ne. Paşserwa sîmayeke helbestvanên Sebka Iraqîye. Ev tekrar ji xeyrî ku gelek caran wek hunereke ciwankariya bêjeyan tê hesibandin, ji aliyekî din va jî reng û rûyekî xweşik dide asta muzîka helbestê³⁵. Wek ku nivîskarê "Keşşafî Istilahatî'l- Funûn we'l-'Ulûm" jî dibêje, paşsewa/redîf taybetîyek şa'irên farisane. Paşserwa ew bêjeye ku piştî serwa yê tê û di dawîya malikê da bi cih dibe. Ji şî'rên bi vî rengî ra şî'ra "Mureddef (مُرَدَّف)" hatiye gotin. ³⁶ Bi gelemperî paşserwa du cûrene. Yek, paşserwayên ku ji bêjeyan pêktên û ya din jî paşserwayên ku ji herfên dewsa cînavka digirin pêktên

Şî'rên şa'irên sebka Iraqî, serşar bi hest û kelecane rûhî dagirtine ku paşserwa ev hest, şewq, zewq û kelecana şa'irî bêtir derdixe holê û mûsîkiya şî'rê derdixe asta kemalê. Lewra hest û ramanên şa'irane bi mûsîkiyê digihêje

32 Wasuxt: di wateya ferhengî de tê wateya devjêberdan, rû jê zivirandinê. Di edebiyatê navê sebkê ji sebkê şî'rê ye. Di vê sebkê de şa'ir ji nazên me'sûqê bêzar ê, rûyê xwe jê dizivirîn e û beren xwe dide hezkiriyek din. (شميسا، سبك شناسی شعر، ص ۲۷۲).

33 محمد پارسا نسب و اخرون، ص ۱۰۵.

34 محمد پارسا نسب و اخرون، ص 106؛ شميسا، سبك شناسی شعر، ص ۲۹۸-۳۰۰.

35 ماه نظری، ردیف در سبك عراقی، مجله فنون ادبی دانشگاه اصفهان، سال دوم، شماره 1، تابستان ۱۳۸۹، ص ۱۳۴.

36 محمد علی التهانوی، كشاف اصطلاحات الفنون، تقديم: رفيق العجم، مكتبة لبنان، بيروت لبنان ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۸۵۵-۸۵۶.

bandewê. Wehareng, şa'irên mahir û paye bilind, ji bo avakirina yekîtîya fikrê, ji bo bandora hêza mûsikîyê, ji bo berfirehkirina fikrê ramanên xwe di avakirina têgehên nuh da, ji bo derxistina hunerên şa'irane, ji bo hîlbijartina têgehên deqîqtir, ji bo avakirina teşbih û 'îstî'areyan ji paşserwayan gelekî sûd wergirtine. Digel wê hest û ramanên helbestvanan zêdetir di paşserwayan da dihête dîtin³⁷. Weke şa'irên Sebka Iraqî Wacim jî gelek helbestên xwe bi paşserwa nivîsandîye ku em bi asanî dikarin bêjin xezelên bi paşserwa ji yên bê paşserwa gelekî zêdetir in.

Di helbestên Wacim da, paşserwayên ji hawelanav, lêker, cînavk û hêmanên din yên rêzmanî mîna:

(حبيب، است، نیست، آمد بدید، این بجو، نمی کنجد، مینماید، نکنجد، نمی باید نهاد، خوش لذیذ، دگر، پرس، در خویش، دل، تو باشم، گذشتم، تو دیدم، میکنم، او باشد دلم، آمده، من، جوانان، دم مزن، از وی)

hatine bikaranîn. Şayanê gotinê ye ku paşserwa «dil», di du helbestan da hatiye bikaranîn ku ev jî taybetiyek ji taybetiyên şa'irên Sebka Iraqî ne.

3.2. Saqî û Tecellîya Wî

Tu şek û şubhe tune ye ku bêjeya saqî bi wateya xwe ya 'irfanî (mecazî) bi bandora sofî û 'arifan ketîye şî'ra farsî. Berîya ku tesewîf û 'irfan were nav îranê bêjeya saqî û bêjeyên bi saqî va girêdayî (têgehên mey û meyxaanê) bi wateya xwe ya rasteqîn dihatin bikaranîn ku jê ra "Xemrîye Serayî" dihate gotin.³⁸ Piştî bîzava 'irfanî û geşebûna tesewîfê, bi taybet bi belavbûna Sebka Iraqî bêjeya saqî bi wateyên xwe yên mecazî hatin bikaranîn di şî'ran da ku yek jî wateyên saqî Xweda û tecellîyatên Xweda ne.³⁹ 'Ettarê Nîşabûrî û Fexredînê Iraqî nimuneyên herî balkêş dane ji bo vê mijarê. Van şa'iran bi taybet saqî di wataya tecellîya Xweda da bikaranîne⁴⁰. Wacim jî ku yek peyrewê Sebka Iraqîye têgeha saqî bi wateya 'irfanî bikaranîye di xezelên xwe da.

Wacim di xezela xwe ya jêr da saqî, mey, meyxbor, şerab bikaranîye ku ji xezelê bi asanî tê famkirin ku mebesta wî bi wan têgehan wateya wan ya 'irfanî ye.

بریز ای ساقیا بر جان حارث	میی باقی رهم از هر حوادث
بیا در مجلس مردان و میخور	که این می نیست چون ام الخبائث
شرابی این تحلی گر تو بادت	حیاتی جاودانی بو با عرش

37 ماه نظری، ص ۱۳۵.

38 مریم مشرف الملک، زمینه شناسی ادبیات خمیری و جلوه های آن در شعر عربی و فارسی، که ننامه ادب پارسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ص ۱۰۱-۱۲۰، ص ۱۰۶.

39 سیداحمد حسینی کازرونی، تبیین حقایق عرفانی و معرفت شناسی در ساقی نامه های ادبی، مطالعات ادبیات تطبیقی (ادبیات تطبیقی): ۱۳۸۶، دوره ۱، شماره ۲، از صفحه ۳۱ تا صفحه ۵۲، ص ۴۲.

40 شیدا روحانی، تجلی ساقی عرفانی در شعر فارسی و شاعران سبک عراقی، کنفرانس بین المللی ادبیات و زبان شناسی، شرکت زانپس آریا ایران، تهران، ص ۲۹-۳۰.

Berîz ey saqîya ber canî haris
 Meyê baqî rehem ez her hewadis
 Biya der meclisê merdan û meyxwor
 Ki în mey nîst çun ummul xebais
 Şerabê în tehelli ger tu badet
 Heyatê cawîdanî bû ba 'erş⁴¹

Di xezeleke din da Wacim têgehên bi saqî ve girêdayîne wek; meyxane, meyxor weha bikaranîye.

دلت میخانه خالی ز میخواران خوش حالی ز بیگانه نگارم خوسوی سیران و تفکیک است
 ز خلوتخانه دل این چراغ جان روشن کن که تانیکان می آیند جایی خوب و هم نیک است

Dilet meyxaneê xalî zi meyxworan xwoş halî
 Zi bîgane nîgarem xwo sûy seyran û tefkîk est
 Zi xelwetxaneê dil în çiraxê canî rewşen kon
 Ki ta nîkan mî ayend cayê xwûb û hem nîk est⁴²

Wacim di helbesteke xwe de wusa ketîye bin bandora tecellayê, paşserwaya helbestekê bi temamî kirîye tecellî û berê xwe daye tecellayê.

خوشا دلبر کند بر ما تجلی بسانی ذره باشم در تجلی
 رسیدم از شبی دیجور و ظلمت ز عکس و پرتوی نور و تجلی

Xwoşa dîlber koned ber ma tecellî
 Besanî zerre başem der tecellî
 Resîdem ez şebê deycûr û zulmet
 Zi 'eks û pertewî nûr û tecellî⁴³

3.3. Xem û matem

Xem, matem û girî taybetîyeke herî dîyar û berbiçav e di Sebka Iraqî da. Hem cudahîyek girîng e di navbera Sebka Xorasanî û Sebka Iraqî da. Di şî'rên şa'irên Sebka Xorasanî da wîsal, şadî, şahî û xweşî tê dîtîn lê, şî'rên şa'irên Sebka Iraqî tijîye ji xem, keder, nexweşî û firaqê.⁴⁴ Wacim, di şî'ra jêr da xem û kederên ji firqeta mehbûba xwe û hesreta xwe ya ji bo wîsalê anîye ziman.

گر کنم گریان و زاری در فراق هیچ نیست گر شوم قربان این گلزار کویت هیچ نیست
 من پشیمانم نکردم جان فدایی جان تو گر کنم امرو فدایت جان و هم دل هیچ نیست
 در فراق کشت ضائع زبده عمری عزیز لحظه در شربتی دردی وصال هیچ نیست

41 البالکی، ص ۲۰.

42 البالکی، ص ۱۹.

43 البالکی، ص ۷۳.

44 سیروس شمیسا، سبک شناسی شعر، چاپ سوم، نشر میترا، تهران، سال ۱۳۸۶، ص ۲۴۸.

Ger konem giryan û zarî der fîraqet hîç nîst
 Ger şewem qurbanê in gulzarê kûyet hîç nîst
 Men peşîmanem ne kerdem can fîdayê canê tû
 Ger konem emr û fîdayet can û hem dil hîç nîst
 Der fîraqet geşt dayî' zubdeê 'umrê 'ezîz
 Lehzeê der şerbetê derdê wîsalet hîç nîst⁴⁵

3.4. Mexles

Mexles yan texellus yan nasnav, bi helbestvanên Sebka Iraqî derketîye rewacê û cudahîyek berbiçav e di navbera Sebka Xorasanî û Iraqî da. Helbestvanê me jî mexlesa xwe Wacim danîye û di hemî helbestên xwe yê farsî û 'Erebî da bikaranîye. Tiştê balkêş ev e ku mexlesa şa'irî jî wî di de dest ku şa'irê me peyrewekî Sebka Iraqî ye. Lewra wateya wacim di ferhangan da bi wateya, kesê ku şiddeta xem û huznê di wechê wî da xwuya dike, wechê wî rûtirş û mirûzkirî ye û serê xwe bera jêr daye hatîye.⁴⁶

واجما بگذر ز خود بر فقر خویش تا شوی از مردمان حق شناس

Wacima bogzer zi xwûd ber feqrê xwîş
 Ta şewî ez merdumanê heq şunas⁴⁷

3.5. Ziman

Di Sebka Xorasanî da ziman xwerû û asan e, bêjeyên bîyanî pir kêmtên dîtî. Di Sebka Iraqî da, ziman girane, bêjeyên bîyanî, bi taybet bêjeyên zimanê 'Erebî zêde hatîne bikaranîn. Wacim ne tenê bêjeyên 'Erebî bikaranîye, belkî di gelek xezelan da niv malik bi şikla mulemm'e'an bi 'Erebî nivîsandine. Tevî ku di nav xezalan da bêje û niv malikên 'Erebî tîne dîtî çend heb helbestên wî bi tevahî bi 'Erebî hatîne nivîsandin:

از خون دل نوشتم نزدیک او رساله
 این سرزنش که کردند یاران ما روا بو
 خورشید روی جانم گر بود رزق واجم من بعد لا ابالی قتلا ولا ملاله⁴⁸

Ez xwûnê dil newîstem nezdîk û rîsale
 Hela yekun mîmkum new'î mînel emale
 În serzenîş ki kerdend yaranê ma rewa bû
 Ez ma reeyte mînhû îlla sudel xecale

45 البالكى، ص ٢٠١٩.

46 لويس معلوف، المنجد في اللغة، المطبعة الكاثوليكية، بيروت ٢٠١٠، ص ٧٧٩.

47 البالكى، ص ٢٩.

48 Me tişteke nedî jê bilê şermê

49 Piştî wê ne mirin û ne lome ne liser bala mine.

Xurşîdê rûyê canem ger bûwed rızqê Wacim
Min be'dî la ûbalî qetlen we la melale⁵⁰

Di helbestek din da Wacim zimanê 'Erebî weha bikaranîye.

ای آخری هر اول وی اولی هر اخر
یا ظاهرا لباطن یا باطنا لظاهر
نور جمال رویت در دیده است مؤمن
ستر و جلال و ابهت در سینه است کافر
Ey axirê her ewwel wey ewwelê her axir
Ya zahîren li batin ya batînen li zahir
Nûrê cemaîlê rûyet der dîdeest mumin
Sirrê celal û ebhet der sînest kafir⁵¹

3.6. Bandora nûnerên sebka Iraqî

Wacim bi aşkera ketîye bin bandorên nûnerên sebka 'Iraqî û bi taybet Hafzê Şîrazî. Di helbesteke xwe da wusa ketîye bin bandora Hafzê Şîrazî bi heman serwa û naverokê nêzî naveroka helbesta Hafîz ya meşhûr "Ela Ya Eyyûhessaqî (الساقی آیه یا الا)" helbest hona ye. Malika Hafîz weha ye:

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
Ela ya eyyûhessaqî edir kesen we nawîlha
Ki 'îşq asan nimûd ewwel welî oftad muşkilha⁵²
Wacim jî weha nivîsandîye:
الا ای باد شبخیزم حدیث شوق بلبلها
بیر تقریر کن پیش نهالی غنچه و گلها
Ela ya badê şebxîzem hedîsê şewqê bulbulha
Beber teqrîrê kon pîş nîhalê xunçe û gulha⁵³
Di malikek heman xezelê da jî alîyê wateyê jî wacim xwe nêzî wateya malika Hafîz kirîye. Hafîz dibêje:
شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هائل
کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
Şebê tarîk û bîm mewc û girdabê çunîn haîl
Kuca danendî halê ma sebuqbaranê sahilha⁵⁴
Wacim jî di heman wateyê da weha dibêje:
شب تاریک و دریایی کناری نیست در جایی
کجا دارد دل زارم رجای وصل ساحلها
Şebê tarîk û deryayî kenarî nîst der cayî
Kuca dared dilê zarem ricayê weslê sahilha⁵⁵

50 البالکی، ص ۶۷.

51 البالکی، ص ۳۳.

52 شمس الدین محمد شیرازی، دیوان حافظ، دفتر نشر معارف، چاپ سوم، قم، ۱۳۹۱، ص ۶.

53 البالکی، ص ۵.

54 شیرازی، ص ۶.

55 البالکی، ص ۵-۶.

3.7. Wehdetu'l Wucûd

Tesewuf û 'îrfan bi Sebka Iraqî ra ketiye şî'rê. Şa'îrên vê sebkê nêrînên xwe yên derbarê tesewuf û 'îrfanê, di şî'rên xwe da bi cih kirine ku nêrîna herî berbelav bûye û weke felsefeyekê nav girtiye, Wehdetu'l Wucûd e.

Felsefeya Wehdetu-l Wucûdê (yekebûn/yekîtiya hebûnê) hebûnek bi tenê, Xweda û kewn û kaînatê yek tiştêkî dibîne; bawerîyê bi yekbûnî ya wan tîne, gerdûnê sîya hebûna Xweda dibîne. Wehdetul-wucûd, li ser nav û hesabê wucûda mûtleq ya Îlahî, her tiştî tune dihesibîne; tu tişt tune ye bes hebûna wucûda Mûtleq ya Xweda heye. Ango zanayên ku vê ramanê diparêzin li ser hesabê Xwedê hemû hebûn û gerdûnê înkâr dîkin. Wucûd û hebûna her tiştî tecellî û sîya wî hebûna pîroz û ezêlî dibînin, înkârîya hebûna heqîqî ya her tiştî dike, dibêje ku: "Ji bilî Xweda wucûda heqîqî ji tu tiştî ra tune; her tişt (hemû kaînat) tecellî û sîya wê wucûda mûtleq a Îlahî ye, ku ew wucûda pîroz jî, 'eynê zatê wî ye".⁵⁶

Di heman demê da li gorî nêrîna felsefa wehdetu-l wucûdê, zeman û mekan û mesafe jî têda, her tişt cîlveya (tecellîya) wucûda mûtleq a Îlahî ne, sîya wucûda wî ne; ji bilî wucûda Xweda ya ezêlî û ebedî, di heqîqet da tu tişt nîne; her tişt te'eyyûnat û tecellîyatên Wî ne; îrade û îxtiyariya cuz î ya însan jî tecellîya îrade û meşîyyeta Wî ya giştîye; zanîna însana cuzî jî, tecellî û tecellîgaha 'îlmê wî ye kullî ye.⁵⁷ Em ê Wehdetu'l Wucûdê di binê çar beşên sereke yên giştî da dabeş-bikin. Ehediyyet, Tecellî, Kenza Mexfî, Heqîqeta Mûhemmedî (Lewlake)

3.7.2. Ehediyyet

Wehdetu'l Wucûd, shizra yekîtiya mutleq e. Li gorî vê, yekîtiya yekan di her heyînekî da derbasdar e û gerdûn di vê yekîtiyê da heyînê dibîne. Wacim, ev rewşa heyîna bi "Semediyet" ê dinasîne. Ev yek di malika Wacim da wiha derbas dibe.

در سرای لم یزل باشد ابد عین ازل در هم آید دائره از بیش برخیزد عدد
در جهان پر عدد واحد احد نبود ولی خطمی ملک صمد واحد درو عین احد

Der serayê lem yezel başed ebed 'eynê ezel
Derhem ayed daîre ez bîş ber xîzed 'eded
Der cîhanê pur 'eded wahid ehed nebûd welî
Xutteê mulkê semed wahid der û êynê ehed⁵⁸

56 Abdurreahman Durre, Şerha Dîwana Ehmedê Xanî, Felsefe û Jîyana Wî, Keskesor, İstanbul 2002, r 74-75.) ; Mustafa Ünver, Nesîmî ve Vahdet-i Vücud, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, (Prof. Dr.Hüseyin Ayan Özel sayısı), Erzurum 2009, (537-552), r 538-539.

57 Durre, hb. r 66.

58 البالكى، ص ٢٤.

Di seraya Xweda da, ebed û ezel heman tişt in, ferqa wan tune. Hejmar ji zîvirandina daîreyan derketine holê ku ev di cîhana me da derbasdarin lê di vê cîhana ma ya pur hejmarî da wahid ne heman ehed e, di navbera wan da cudahî heye lê di mulkîyeta semedîyetê da wahid heman ehed e.

Di malîkek din da derbarê Wehdetê da weha dibêje:

هر يکى از کثرتى عالم يکى است پس توان کردى ازین وحدت قیاس

Her yekî ez kesretê ‘alem yekîst

Pes tewan kerdî ez în wehdet qîyas⁵⁹

Her yek ji pîrbûna (kesreta) ‘alemê, hemû tiştên di gerdûnê da henin, çî qas pîr û zêde bin hemû yek tişt in, hemû ji tiştêkî hatine. Menşe û mebdêa wan yek in. Kewn û kaînat yek tişt in. Madem rewş ev e, tu dikarî li ser vê rewşê wehdetê qîyas bikî.

Wacim, di derbarê yekîtiya hebûna Xweda, ji bilî zatê Wî û tunebûna tu tiştêkî da wiha dibêje:

در حقیقت واجما کس نیست غیر ذات او هر چه هست نیست جز مرات ذات ای بیخبر

Der heqîqet Wacima kes nîst xeyrê zatê û

Her çî hest nîst cuz mîratê zat ey bî xeber⁶⁰

Ey Wacim, di heqîqetê da tu kes tune ye ji bilî Zatê Xweda pê ve. Her tiştê ku heye di mesaba tune da ye. Ey Wacimê bê xeber, ev tiştên tu dibînî ayîneya zatê Wî ye. Dîsa di heman mijarê da di malîkek din da wiha dibêje:

در هر جهان و عالم غیر تو کس نبود گر بود غیر رویت آیینه است مر تو

Der her cîhan û ‘alem xeyrê tû kes nebûd

Ger buwed xeyrê rûyet ayîne est mer tû⁶¹

Di hemû cîhan û ‘alemê da ji bilî te kes tune ye. Ger hebe jî ji xeyrê te hemû jî ayîneya wechê te ne.

3.7.2. Tecellî

Di Wehdetu’l wucûdê da hemû tiştên di gerdûnê da tînin tecellîyatên esma û sîfatên Xweda ne. Hemû tişt weke li jorê hate gotin sîya hebûna pîroz e. Wacim di vê biwarê da, di derbarê tecellîyatên cemala Xweda di gerdûnê da malîka xwe wiha honandîye.

آن حسن تو در صورهی ما کرد تجلی شد چهرهی رخسار تو در صورهی اشیا

59 البالکی، ص ۳۹.

60 البالکی، ص ۳۴.

61 البالکی، ص ۷۱.

An husnê tû der sûre ê ma kerd tecellî

Şod çehreê ruxsarê tû der sûreê eşya⁶²

Ew xweşikahîya te bû ku di wechê me da tecellî kir. Xweşikahîya cemala te di şiklên eşya da, tiştan da derketê holê, zahir bû. Hemû tişt û eşyayên di gerdûnê da wêneyên cemala Te ne.

جز روی او ندیده در دلبران و یاران جز خط او نه بودر خط گلزاری

عکس جمال او بو هر حسن و هر جمالی نقش و نگار او بو هر نقش و هر نگاری

Cuz rûyê û nedîde der dîlberan û yaran

Cuz xettê û nebûd der xettê gul'îzarî

'Eksê cemaîlê û bû her husn û her cemaîl

Neqş û nîgarê û bû her neqş û her nîgarî⁶³

Di dîlber û hezkirîyan da ji bilî wechê zatê Wî tişteke nehatîye dîtin. Di hemû xal û xettê gul'îzaran da ji bilî xal û xettê Wî tişteke tune. 'Eksa cemala Zatê Wî ye ku xuya dike di hemû xweşikahî û bedewan da. Hemû neqş û wêneyên Wî ne ku di hemû tiştan da xwuya dikin.

Her wiha di malîkek din da behsa tecelliyata Xweda dike û dibêje ku hemû kewn û gerdûn di nava tecelliyatên Wî da xerq bûye:

وجود آفتاب کرد اشراق چو نور تو گرفته جمله آفاق

چو خورشیدت تجلی کرد ای جان تنزل یافت در هر درب و هر طاق

Wucûdê aftabet kerd işraq

Çu nûrê tû girifte cumle afaq

Çu xurşîdet tecellî kerd ey can

Tenezzul yaft der her derb û her taq⁶⁴

3.7.3. Kenza Mexfî

Di mîjara Wehdetu'l Wucûdê da du hedîsên qudsî yên cenabê Pêxember henin ku hemû şa'îrên peyrewên vê felsefeyê di şî'rên xwe da anîne ziman. ⁶⁵e. (kuntû (kuntû kenzen" (Yek jê hedîsa "kuntû kenzen" (kenzen mexfîyyen, fe ereddî en 'urîfe fexeletu'l xelqe) Wate; "ez gencîneyek veşartîbûm, min xwest ez bêm naskirin, ji ber hindî min hemû heyîn afirand".

Wacim hem di şî'rek xwe da ev nêrîna xwe wiha anîye ziman.

بحر این غیبی هیئت موج در صحرا نهاد کنز مخفی بو عرفانش نهان آمد پدید

62 البالکی، ص ۶.

63 البالکی، ص ۸۲.

64 البالکی، ص ۴۶.

65 دراسة في التجربة الصوفية، نهاد خياطة، دارالمعرفة، دمشق ۱۹۹۴، ص ۲۳.

Behre î n keybê heyet mewcê der sehra nîhad
Kenze mexfî bû 'îrfaneş nîhan amed pedîd⁶⁶

3.7.4. Heqîqeta Mûhemmedî (Lewlake)

Hedîsa qudsî ya duyem jî hedîsa "Lew la ke" (لولاك يا خلفت الأفلاك) ye.⁶⁷ Wate: Eger tu nebûya (ya Mûhemed) mîn gerdun ne dîafîrand. Lî gorî nêrîna Wehdetu'l Wucûdê hemu heyînên afirandî jî bo xatirê cenabê Pêxember û jî nûra cenabê Pêxember hatîye afirandî. Wacim di dîwana xwe da wiha dibêje:

وجود هر جهانی را غرض تو که مالاflak و الاکوان لولاک

Wucûdê her cîhanî ra xered tû

Ki mala felak û wel ekwanû lewlak⁶⁸

Xered û mebest jî hebûna hemu cîhan û gerdûnê tu yî (ya Resûlullah). Eger tu nebûna ne felek ne kewn û mekan (gerdûn) ewê nehatîna afirandî.

Encam

Hunersaziya paşserwayê, zêdebikaranîna paşserwayê di helbestan da renkvedana Sebka Iraqî yê dîyar dike ku Wacim di gelek helbestan da paşserwayên cûr be cûr bikaranîye û ev yek bandora Sebka Iraqî nîşan dike.

Qonaxa Sebka Iraqî, qonaxa kamilbûna sîmayên 'îrfanî ye. tesewwuf û 'îrfan bi hemû rengên xwe di vê qonaxê da cih girtine. Bêjeya saqî têgeheke sereke ye jî bo şa'îrên mutesewuf û şa'îrên Sebka Iraqî ku em vê bêjeyê di gelek malîkên Wacim da bi wateya mecazî hatîye bikaranîn dibînîn.

Durketina jî hezkirîyê (fîraq), xem, matem taybetîyek girîng yê qonaxa Sebka Iraqî ye. di helbestên Wacim da em bi şiklên cuda cuda hestên xemgînî, fîraq, nexweşî, bedbînî yê dibînîn ku ev yek bandora vê qonaxê li ser helbestên wî eşkera dike.

Wacim, di bikaranîna mexlesan da peyrewîya Sebka Iraqî kirîye ku teqez di hemu helbestên xwe da; çî helbestên farsî û çî helbestên erebî, mexles bikaranîye.

Zîmanê helbestên Wacim bi têgehên tesewufî û 'îrfanî lebaleb dagirtîye. Bi vê sedemê helbest giranin û derenk tîn famkirin. Ev taybetî jî bandora Sebka Iraqî gîhaştîye Wacim.

Di tesewufê da Wehdetu'l Wucûd û têgeh û mijarên bi Wehdetu'l Wucûdê va girêdayî xîsletên helbestên şa'îrîn Sebka Iraqî ne. Em di helbestên Wacim da hem Wehdetu'l Wucûdê û hem mijar û têgehên Wehdetu'l Wucûdê bi zelalî dibînîn.

Bi van xalên ku jor hatin destnîşankirin em têdîgihîjîn ku Wacim di honandina helbestên xwe da û di fikr û ramanên xwe da peyrewê Sebka Iraqî ye.

66 النبالکی، ص 23-24.

67 ابی بکر دمیاطی، اعانة الطالبین علی حل ألفاظ فتح المعین، دار النوادر، دمشق 2013، ج 1، ص 13.

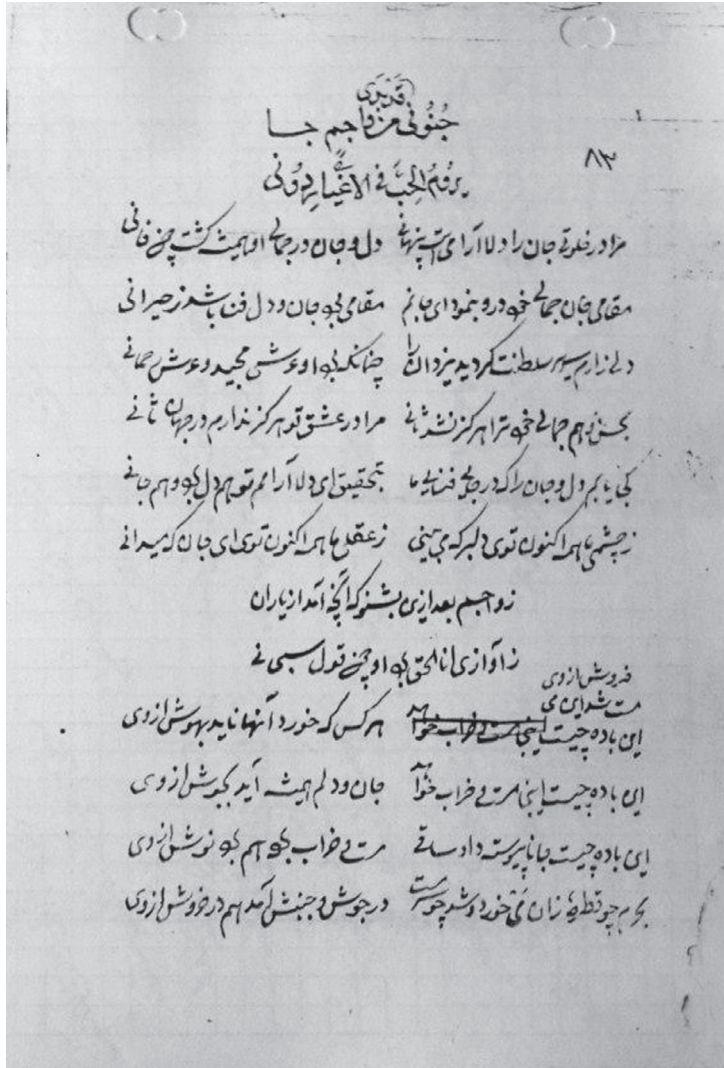
68 النبالکی، ص 49.

ÇAVKANÎ

1. Abdurreahman Durre, Şerha Dîwana Ehmedê Xanî, Felsefe û Jîyana Wî, Kes-kesor, İstanbul 2002.
2. Mustafa Ünver, Nesîmî ve Vahdet-i Vücut, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, (Prof. Dr.Hüseyin Ayan Özel sayısı), Erzurum 2009.
١. ابن آدم (واجم) دیوان، مخطوطة لدى الشيخ محمد علی القرداغی.
٢. ابی بکر دمیاطی، اعانة الطالبین علی حل ألفاظ فتح المعین، دار النوادر، دمشق ٢٠١٣، ج ١.
٣. دراسة في التجربة الصوفية، نهاد خياطة، دار المعرفت، دمشق. ١٩٩٤
٤. رشید احمد رشید و اخرون، ابن ادم البالکی حیاته و آثاره، مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو، العدد ٤، ٢٠١٨.
٥. زبیر بلال اسماعیل محمد، بن ادم البالکی، مجلة مجمع العلمي الكردي، مجلد ٥، ١٩٧٧.
٦. سیداحمد حسینی کازرونی، تبیین حقایق عرفانی و معرفت شناسی در ساقی نامه های ادبی، مطالعات ادبیات تطبیقی (ادبیات تطبیقی): ١٣٨٦، دوره ١، شماره ٢؛ از صفحه ٣١ تا صفحه ٥٢.
7. سیروس شمیسا، سبک شناسی شعر، چاپ سوم، نشر میترا، تهران، سال ١٣٨٦.
٨. سیروس شمیسا، کلیات سبک شناسی، چاپ دوم، انتشارات فردوس، تهران، سال ١٣٧٣.
٩. سیما داد، فرهنگ اصطلاحات ادبی، انتشارات مروارید، چاپ سوم، تهران ١٣٨١.
١٠. شمس الدین محمد شیرازی، دیوان حافظ، دفتر نشر معارف، چاپ سوم، قم، ١٣٩١.
١١. شیدا روحانی، تجلی ساقی عرفانی در شعر فارسی و شاعران سبک عراقی، کنفرانس بین المللی ادبیات و زبان شناسی، شرکت زانیس آریا ایران، تهران ٢٩، ٣٠ تیر ١٣٩٧.
١٢. فایزی ملا بکر، تصحیح تاریخ وفاة العلامة ابن یدم، مجلة کاروان، العدد ٨٢.
١٣. لويس معلوف، المنجد في اللغة، المطبعة الكاثوليكية، بيروت ٢٠١٠.
١٤. ماه نظری، ردیف در سبک عراقی، مجله فنون ادبی دانشگاه اصفهان، سال دوم، شماره ١، تابستان ١٣٨٩.
١٥. محمد پارسا نسب، حسن ذالفقاری، مهرداد سناگری، ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک شناسی و نقد ادبی)، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، تهران ١٣٩٤.
١٦. محمد جعفر محجوب، تاریخ مقدمه: سبک خراسانی در شعر فارسی، چاپ اول، تهران.
١٧. محمد رضا عبدالملکیان، حمید کیانی، سبکهای شعر فارسی، جشنواره های فرهنگی و هنری شمس، جشنواره شعر و ادب، اداره کل فرهنگی شهرداری تهران، زمستان ١٣٩٣.
١٨. محمد علی التهانوی، کشف اصطلاحات الفنون، تقدیم: رفیق العجم، مکتب لبنان، بیروت لبنان.
١٩. محمد معین، فرهنگ معین، انتشارات ادنا، چاپ چهارم، تهران ١٣٨١.
٢٠. محمود عبادیان، در آمدی بر سبک شناسی در ادبیات، انتشارات آوای نور، چاپ دوم، تهران ١٣٧٢.

۲۱. مریم مشرف الملك، زمینه شناسی ادبیات خمری و جلوه های آن در شعر عربی و فارسی، که
ننانه ادب پارسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال سوم، شماره دوم،
پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ص ۱۰۱-۱۲۰.
۲۲. مهسعود محمدهد، حاجی قادری کوی، بهرگی دووم، چاپخانه ی نارس، هملیر ۲۰۱۰،
ل ۸۱.

NIMÛNE JI DESTXETA DÎWANÊ

بید که رحم فرمود یارم ز لطف تو پیش بنمود مهر رخ رو روشن کند ناله
 لیکن رقیب هر دم ظلم کند مسادی دلبر ز خشم او را تحریف کند ز لاله
 و چشم ز درد جانش هرگز نرود بید
 شاید که یار فرمود دیگر جلد نرود
 هر لطفی که خود نوعی دگری خواهی در صورت دیگر شد معنی دگری خواهی
 در روی مرا بین آن رخ چونو شیدت در حالت باین هر حالات که می خواهی
 کف تو شدم جانام مستی بهرت بود شاید که کرم بدستان نیز مرا خواهی
 کس نیست ز لطفی تو بکشتی نه به هرگز چند آنکه بگو و ترساکه تو می خواهی
 بازلف دلا آرامت یکبار یکدیگر تا فاند جان را مهری تر و خواهی
 چرخد هر سیه بختم باران عطوفت که کلشن نشکستم کبر هم کمی خواهی
 عقل از تو چه دریا بدتا وصف تو به چشم کرد
 در عقد زنجی در وصف زنجی خواهی
 چه به شوقم بسوی کوی سبزه ای جانم زاده رویش بگو کردم زهر خوشی شدم شربت
 هنوز با ما چه کاره کار بریش چه شکلات مرغی شوقا و منت اجرا نیای وصل و ای می

۲۰۵۱
۲۰۵۱
۲۷

بهری اگر هر روز مرا آن یک جستی را
دل هر دو که صفت نیت ز سرم بکنند
کنار یکدیگر از میدان جانانی تو کارم
خبر جوگان دلدردت بد کارم فر کنند
بیاده نفس جانان بشارت با وضایت
که این بر خرحرانان خوی دشوارم بکنند
چه خوش بشود که لاجم با طبعی یاد دل بد
که جو اینست بر تیر کلفت رم بکنند
نزد قبیل بویست که دروغ آورد ابله
چشم بر پیشانیان که زرد او دو ابله
بندای خود بنا به زشکی که کرده
مددی نه برد ما را که از خدا ابله
اگر از شکایتی او بر ناله برداش
بیمان بزم جانان از شش زو ابله
و که روشنت خاموش غیبی کشیدم
که ز شرم این بخت بهر شش از پوه ابله
بشکن زلف دل را قسیمی خرد و لی
که نشان فرقتی او بدرون جان جوا ابله
اگر ای شدت باور که از رویا بدورد
بکده ابله جانم طلبش کی سوا ابله
بیمان شمر و جسم همه جستی بکنند
که خیال بزم آنها بعقول و هم ترا ابله
رخت هر دم بجا میسند
چو قامت نه نه میسند

۲۸

دو دیده در میان تو سراسر
چرا خرد ره را میسند
ای اعدت چرا بی زنده گانی
دروهم ز لاله میسند
شکست طره زلفی و رازت
شبی بیدای عالم میسند
بخشش روزه فرمود ما را
ازان رای و صلا میسند
بیت جلوه دارد بر دلی
ازان بخت و دلا میسند
جست پرشید و جسم صحنی
مسلط خط و خال میسند
چه خوش بشود لی و غم بکنند
چو غم از دست شدی هم بکنند
میان او یاری هم می ابله
اگر بیشتر جدایی دم بکنند
حدیثی که زو اینی را است
که اینی از زو خا هم بکنند
دو کوشش است پرا ز غارت
که هر کز نفق چکم بکنند
چو عالم فاکر کشتی است
سوی او و در این فاکر بکنند
دله او فارغ است از سوز و ماتم
ازی در سوز هم نه بکنند
ناله و اوج کشتی است ای بی
بیمان و اوج کشتی